

Serdar Korucu: 9 Eylül ile Yanan Ermeni Atina'sı: İzmir

Posted on 13/09/2017

9 Eylül 1922, İzmir için kritik bir tarih. Yunan Ordusu'nun 15 Mayıs 1919'da başlayan hâkimiyetinin sona ermesi ve Ankara güçlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun dünyaya açılan en büyük merkezlerinden birini geri alması demek. Bu tarih bugüne kadar çoğunlukla Türkiye ve Yunanistan tarafları açısından değerlendirilse de İzmir'in kritik öneme sahip olduğu toplumlardan biri de Ermenilerdi.

Aras Yayıncılık'tan nisan ayından çıkan, Zakarya Mildanoğlu'nun derlediği, Rober Koptaş'ın yayına hazırladığı "İzmir Ermenileri" kitabı, şehirde yoğun Rum nüfusunun aksine haklarında fazla bir şey bilinmeyen Ermeni toplumunu konu alıyor. Kitap, hem İzmir'in Ermeni toplumunu anlatıyor, hem de Ermenilerin gözünden İzmir'i.

Konuyla ilgili makalelerin derlendiği kitapta Zakarya Mildanoğlu, İzmir'de Ermenilerin yüzlerce yıllık geçmişini hatırlatıyor. 1261'de Bizans ile Cenova arasında imzalanan bir anlaşmada Ermeni tüccarlardan bahsedildiğini ifade ediyor ve ardından tarih boyunca şehre yönelik Ermeni göçlerini anlatıyor.

Mildanoğlu'na göre İzmir'e ilk Ermeni göçleri gelecekte "Haynots" (Ermenilerin Yeri) olarak anılacak Ermeni mahallesinin temellerini atıyordu. Sonrakilerse Ermeni coğrafyasının çeşitli yerlerinden şehrin farklı bölgelerine yayılıyordu.

Yüzyıllar içinde İzmir'e, Nahçıvan, Karabağ, Erivan, Aşdarag ve Oşagan'dan da gelenler oluyordu, Erzurum, Tokat, Kayseri, İstanbul, Bursa, Manisa gibi şehirlerden de. Hatta İran'ın İsfahan şehrindeki Ermeni mahallesi Yeni Culfa'dan da. Yani Ermenilerin tarihi

olarak yaşadığı pek çok yerden buraya nüfus geliyordu. Ancak İzmir, Ermenilerin Osmanlı toprakları içinde yoğun yaşadıkları şehirlerden biri olmuyordu.

Ermeni Patriği Mağakya Ormanyan'ın 1912'de yayımladığı nüfus verilerine göre, vilayette 25 bini Ortodoks, 2 bini Katolik ve 200'ü Protestan olmak üzere 27 bin 200 Ermeni yaşıyordu. Osmanlı nüfus sayımına göreyse bu sayı 20 bin 766'ydı.

Kitaptaki derlemeler içinde yer alan Hervé Georgelin'in "Geç Dönem Osmanlı Smyrna'sında Ermenilerin Toplumlararası İlişkileri" makalesine göre Ermeni toplumu şehrin büyük oranda nüfusunu oluşturan Ortodoks Rumlar tarafından "öteki" olarak görülüyordu.

Hatta Rumlara göre sınıflandırmada Yahudiler ile benzer uzaklıkta tutuluyordu. Çünkü Rumlar, Ermenileri hakiki Hristiyan saymıyor ve diğerlerini dışlayarak yalnızca kendilerini gerçek Hristiyan olarak görüyorlardı.

Batı Ermeni Rönesansı'nın ilk yurdu

Robert H. Hewsen'in "Madteos Mamuryan: Batı Ermeni Rönesansına Katkıda Bulunan Bir İzmirli" başlıklı makalesi, İzmir'in sonradan sadece İstanbul'a yayılan Batı Ermeni Rönesansı'nın ilk yurdu olduğunu altını çiziyor.

Ve bu hareketliliğin önemli isimlerinden birini, İzmirli gazeteci, eğitimci ve entelektüel Madteos Mamuryan'ı tanıtıyor. "Tutsak bir halkın ilk ve tek kurtarıcısı kendisi, kendi eseri, kendi manevi gücü, kendi aydınlanması, kendi birliği ve azmidir" diyen Mamuryan'ı...

Anahide Ter Minassian'ın "İzmir Ermenileri: Küçük bir cemaatin dinamizmi" başlıklı makalesi ise şehirdeki nüfusun etkinliğini göstermekte. Makaleye göre, İzmir Ermenileri 16. yüzyıldan itibaren özellikle de 17. yüzyılda uluslararası ticarete bağlanıyordu. Özellikle de

İran ipeği ve Ankara keçisi yünü üzerinden...

Ermeni Soykırımı döneminde İzmir'in diğer şehirlerden daha az etkilenmesine neden olarak Alman generali Liman von Sanders'in müdahalesine işaret eden makale, Yunanistan ordusunun şehre çıkmasının Ermeni nüfusunu nasıl etkilediğini de göstermekte. Makaleye göre, 1919'da Yunanistan ordusunun eline geçen şehir Mustafa Kemal'in askeri birliklerinin Anadolu'da ilerleyişi sırasında 30 bine kadar ulaşıyordu. Ve Eylül 1922'deki yangınla tamamen yok oluyordu.

İzmir Ermenilerinin 1922 Eylül'ündeki yok oluş sürecini en net yansıtan tanıklıksa Barkev Balımyan'ın "İzmir Ermeni Hastanesi'nin Tarihine Bakış (Surp Krikor Lusavoriç Hastanesi) 1801-1922" makalesi içinde yer alıyor.

Balımyan, İzmir'deki Yunanistan hakimiyetinin son günlerine şahit olanların anılarına da makalesinde yer veriyor. İlk tanık, hatıraları Belge Yayınevi tarafından "Bir Ermeni Doktorun Yaşadıkları Garabet Haçeryan'ın İzmir Güncesi" adıyla da yayımlanan Dr. Garabed Haçeryan oluyor.

Makaleye göre, 4 Eylül'de halk gerçeği öğreniyordu. Özellikle Rum, Levanten ve Ermeni cemaatlerine korku ve karmaşa egemen oluyordu. Kente doluşan binlerce Ermeni dini önderlik binasına, ana katedrale, Mesrobyan erkek okuluna ve özellikle de Ermeni Hastanesi'ne sığınmaya çalışıyordu.

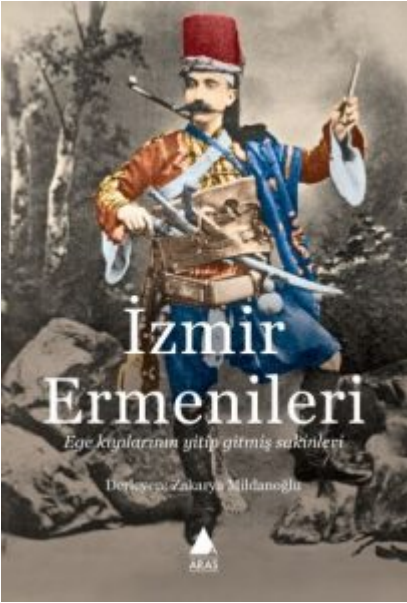
7 Eylül'de şartlar giderek ağırlaşıyordu. Aç, susuz ve çaresiz sığınmacılar kendilerine uzanacak bir yardım eli bekliyordu ancak böyle bir el uzanmıyordu. Bu süreçte kentin varlıklı Ermeni aileleri ve Ermeni doktorların bir bölümü kentten uzaklaşıyordu.

8 Eylül'de akşam saatlerinde son Yunanistan askerleri de kenti terk ediyordu. Ermeni cemaati belirsiz, karamsar ve korku dolu bir bekleyiş içinde kalıyordu. O gün hastanede bin

beş yüzü aşkın sığınmacının olduğu söyleniyordu.

9 Eylül'de Türkiye ordusunun öncü kuvvetleri sabah saatlerinde kente varıyordu. 10 Eylül'deyse kentte adeta kıyamet kopuyordu. Yabancı konsolosluklarda dolaşan söylentilere göre kente giren askerler hastaneye sığınan insanları katlediyor ve hastaneyi ateşe veriyordu. Dr. G. Haçeryan anılarında, kendisine büyük kışlanın yolunu soran bir askerden Ermeni mahallesinin anacaddesi Reşidiye'nin kan ve ateş içinde olduğunu öğrendiğini kaydediyordu

Barkev Balımyan, sonraki günlerin öyküsünü ise o günlerde İzmir'de bulunan Amerikan Yardım Örgütü gönüllülerinden Mark Prentis'in 11 Ocak 1923'te hazırladığı rapordan takip ediyor:

“12 Eylül'de öğleden sonra Amerikalı Yardım gönüllüleri Mark Prentis, Dr. Prosi ve iki hemşire acil bir çağrı ile Ermeni Hastanesi'ne koşarlar. (...) Aynı saatlerde bir yüzbaşı, komutasındaki on beş yirmi askerle hastaneye gelir ve askeri sebeplerle hastaneye el konulduğunu söyleyerek binanın en kısa sürede boşaltılmasını ister. (...) Hastanede barınan yatalak yaşlılara, felçlilere, görme özürlülere ve akıl hastalarına ne olduğunu bilmiyoruz. Raporda bu konuya değinilmemiş. Aynı gece hastanenin yeni konukları -herhalde yaralı askerler- binaya yerleşirler.”

Ve 13 Eylül yani İzmir'in yandığı günün sabah saatlerinde İzmir İtfaiye Şefi Avusturyalı Paul Grescovich, iki din adamının öncülüğünde limana girmeye çalışan birkaç bin Ermeni'ye rastladığını söylüyordu.

Aynı gün saat 12’de şehirde yangınlar baş gösteriyordu. Bu yangınların beşi Ermeni Hastanesi, ikisi de Ermeni Kulübü çevresinde görülüyordu. Kentin itfaiyesi son derece yetersiz kalıyordu. Kenti ele geçiren ordunun komutanı Nurettin Paşa da konuya ilgisizdi. Yangınlar söndürülemezken akşam saatlerinde güney doğudan başlayan bir rüzgâr giderek artıyor ve fırtınaya dönüşüyordu. Günlerce süren yangın sonucu İzmir’in büyük bir kısmı ile birlikte Ermeni mahallesi de yanıyor, kül oluyordu.

Bu yangının ardından şehir yeniden yaşam bulacaktı. Ancak Ermeni mahallesi üzerine fuar alanı kurulacak, “Ermeni Atina’sı” bir daha var olmayacak ve bölgedeki Ermeni nüfusu başta Yunanistan olmak üzere dünyanın dört bir yana dağılacaktı.

Kaynak: bianet.org